

FARZANDNING IJTIMOY MOSLASHUVI VA OILA MUHITI

M.B.Baratova¹

Mas'ul muallif: Baratova
Manzuraxon Baxodirovna, Buxoro
xalqaro universiteti magistranti.

Accepted: 26 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Baratova, M. B.
FARZANDNING IJTIMOY
MOSLASHUVI VA OILA MUHITI /
M. B. Baratova // Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
— T. 9, № 2. — B. 457–460.

1. Buxoro xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada farzandlarning ijtimoiy moslashuvi va oila muhitining o'zaro bog'liqligi tadqiq qilingan. Oiladagi psixologik muhit, ota-onalar tarbiyasi uslubi, oilaviy munosabatlar va boshqa omillarning bolaning jamiyatga moslashuviga ta'siri ilmiy asosda tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijobiy oilaviy muhit bolalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, oiladagi o'zaro munosabatlar, ota-ona va farzand o'rtasidagi muloqot, oilaviy tarbiya uslubi, hissiy qo'llab-quvvatlash va sog'lom psixologik muhitning farzand ijtimoiy moslashuviga ta'siri ochib berilgan. Maqolada oiladagi ijobiy psixologik muhit farzandning o'ziga bo'lgan ishonchi, mustaqilligi, mas'uliyat hissi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishning muhim sharti sifatida asoslangan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy moslashuv, oila muhiti, tarbiya uslubi, psixologik muhit, bolalar rivojlanishi, ijtimoiy kompetentlik.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ РЕБЁНКА И СЕМЕЙНАЯ СРЕДА

Аннотация. В данной статье исследуется взаимосвязь социальной адаптации детей и семейной среды. На научной основе проанализировано влияние психологической атмосферы в семье, стиля воспитания родителей, семейных отношений и других факторов на адаптацию ребёнка к обществу. Результаты исследования показывают, что благоприятная семейная среда играет важную роль в формировании и развитии социальной компетентности детей. Также раскрыто влияние взаимоотношений в семье, общения между родителями и детьми, стиля семейного воспитания, эмоциональной поддержки и здоровой психологической атмосферы на социальную адаптацию ребенка. В статье обосновано, что положительная психологическая атмосфера в семье является важным условием развития у ребенка уверенности в себе, самостоятельности, чувства ответственности и социальной активности.

Ключевые слова: социальная адаптация, семейная среда, стиль воспитания, психологическая атмосфера, развитие детей, социальная компетентность.

CHILD'S SOCIAL ADAPTATION AND FAMILY ENVIRONMENT

Abstract. This article examines the relationship between children's social adaptation and the family environment. The influence of the psychological atmosphere in the family, parenting style, family relationships, and other factors on a child's adaptation to society is scientifically analyzed. The results of the study show that a positive family environment plays an important role in the formation and development of children's social competence. The article also examines the influence of family relationships, parent-child communication, family upbringing styles, emotional support, and a healthy psychological environment on the child's social adaptation. It is substantiated that a positive psychological atmosphere within the family is an important condition for developing the child's self-confidence, independence, sense of responsibility, and social activity.

Keywords: social adaptation, family environment, parenting style, psychological atmosphere, child development, social competence.

Kirish. Bugungi kunda farzandning jamiyatda munosib o'rin egallashi, ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashishi va shaxs sifatida shakllanishida oilaning o'rni nihoyatda muhim hisoblanadi. Farzandning dastlabki ijtimoiy tajribasi aynan oilada shakllanib, uning atrofdagilar bilan munosabati, muloqot qilish qobiliyati, xulq-atvori, o'ziga bo'lgan munosabati hamda ijtimoiy qadriyatlarini o'zlashtirish jarayoni oilaviy muhit ta'sirida rivojlanadi. Shu sababli oiladagi psixologik muhit va tarbiyaviy munosabatlarni o'rganish farzandning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Farzandning ijtimoiy moslashuvi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda biologik, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro ta'sir qiladi. Ayniqsa, ota-onaning farzandga bo'lgan munosabati, oiladagi o'zaro hurmat va ishonch, muloqot madaniyati, tarbiya uslubi hamda hissiy qo'llab-quvvatlash darajasi uning ijtimoiy muhitga moslashishida muhim ahamiyat kasb etadi. Oilada mehr, e'tibor va qo'llab-quvvatlashga asoslangan

munosabatlarning mavjudligi farzandda o'ziga ishonch, mustaqillik, mas'uliyat va ijtimoiy faollik kabi sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyatda farzandlarning ijtimoiy moslashuvi masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ko'p jihatdan oilaviy muhitga bog'liq. Oila – bu bolaning dastlabki ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, bu yerda u hayotiy ko'nikmalar, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy xulq-atvor normalarini o'zlashtiradi.

L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin kabi olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolaning ijtimoiy rivojlanishi bevosita uning atrofidagi kattalar, birinchi navbatda ota-onalar bilan munosabatlariga bog'liq. Ijtimoiy moslashuv – bu shaxsning jamiyatdagi mavjud normalar, qadriyatlar va talablarga muvofiq o'z xulq-atvorini shakllantirish jarayonidir.

Tadqiqotning maqsadi – oila muhitining bolalarning ijtimoiy moslashuviga ta'sirini o'rganish va ijobiy oilaviy muhit yaratish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ijtimoiy moslashuv tushunchasi va uning mohiyati

Farzandning ijtimoiy moslashuvi samaradorligida oiladagi psixologik muhit alohida o'rin tutadi. Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, ishonch, mehr-muhabbat va samimiy muloqot bolaning o'zini xavfsiz his qilishiga hamda atrofda gilar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishiga yordam beradi. Ota-onaning farzand fikrini tinglashi, uning ehtiyojlarini inobatga olishi va mustaqil harakatlarini qo'llab-quvvatlashi ijtimoiy moslashuv jarayonining samarali kechishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, oilada qo'llaniladigan tarbiya uslubi ham farzandning ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demokratik va hamkorlikka asoslangan tarbiya bolaning mustaqilligi, mas'uliyati, o'z fikrini erkin ifodalashi va boshqalarning fikrini hurmat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Haddan tashqari qattiqqo'llik, doimiy nazorat yoki befarq munosabat esa bolaning ijtimoiy faolligi va muloqot qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Umuman olganda, ijtimoiy moslashuv uzluksiz va dinamik jarayon bo'lib, u shaxsning butun hayoti davomida turli ijtimoiy vaziyatlar ta'sirida takomillashib boradi. Farzandlik davrida ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi, avvalo, oiladagi sog'lom psixologik muhit, ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi, ijobiy muloqot va hissiy qo'llab-quvvatlash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli farzandning ijtimoiy moslashuvini o'rganishda oilani uning asosiy ijtimoiylashuv muhiti sifatida tahlil qilish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ijtimoiy moslashuv (adaptatsiya) – bu shaxsning ijtimoiy muhitga muvofiq lashtirish jarayoni bo'lib, u quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: kognitiv (bilish), emotsional (hissiy) va xulq-atvor (behavioral) komponentlar. Bu jarayon bolaning tug'ilishidan boshlanadi va butun hayoti davomida davom etadi. J. Piaje nazariyasiga ko'ra, moslashuv ikki asosiy mexanizm orqali amalga oshiriladi: assimilyatsiya (yangi ma'lumotlarni mavjud sxemalarga qo'shish) va akkomodatsiya (mavjud sxemalarni yangi ma'lumotlarga moslashtirish). Bolaning ijtimoiy moslashuvi muvaffaqiyatli bo'lishi uchun har ikkala mexanizm ham muvozanatli ishlashi zarur.

Ijtimoiy moslashuvning asosiy ko'rsatkichlari

1-Jadval.

Ko'rsatkich	Tavsifi
Kommunikativ ko'nikmalar	Tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyati, o'z fikrini ifodalash
Emotsional barqarorlik	Hissiyotlarni boshqarish, stress vaziyatlarga bardosh berish qobiliyati
Ijtimoiy normalar	Jamiyatdagi qoidalar va normalarga rioya qilish, axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirish
Mustaqillik	O'z-o'ziga xizmat ko'nikmalari, qaror qabul qilish qobiliyati
O'z-o'zini baholash	O'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini adekvat baholash

2. Oila muhitining bolaning ijtimoiy moslashuviga ta'siri

Oila muhiti – bu oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, emotsional holat, tarbiya uslubi va oiladagi umumiy psixologik iqlimni o'z ichiga oluvchi murakkab tushunchadir. D. Baumrind tadqiqotlariga ko'ra, ota-onalarning tarbiya uslubi bolaning ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

2.1. Tarbiya uslublari va ularning ta'siri

Psixologiya fanida to'rtta asosiy tarbiya uslubi ajratiladi: avtoritar, demokratik (avtoritativ), liberal va indifferent (befarq). Har bir uslubning bolaning ijtimoiy moslashuviga o'ziga xos ta'siri bor.

Tarbiya uslublari va bolaning ijtimoiy moslashuviga ta'siri

2-jadval.

Tarbiya uslubi	Xususiyatlari	Bolaga ta'siri
Avtoritar	Qat'iy intizom, yuqori talablar, kam mehribonlik	Past o'z-o'zini baholash, ijtimoiy qo'rqqoqlik, agressiya
Demokratik	Muvozanatli talablar, iliq munosabat, muloqotga asoslangan	Yuqori ijtimoiy kompetentlik, mustaqillik, emotsional barqarorlik
Liberal	Past talablar, yuqori erkinlik, nazorat yo'qligi	Impulsivlik, mas'uliyatsizlik, ijtimoiy normalarni buzish
Indifferent	E'tiborsizlik, emotsional sovuqlik, tarbiyaga beparvolik	Deviant xulq-atvor, bog'lanish muammolari, past akademik yutuqlar

2.2. Oiladagi psixologik muhit

Oiladagi psixologik muhit bolaning emotsional rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga kuchli ta'sir ko'rsatadi. J. Bowlby bog'lanish nazariyasiga ko'ra, bolaning ota-onasi bilan shakllangan dastlabki emotsional aloqa uning kelajakdagi barcha ijtimoiy munosabatlarining asosi hisoblanadi. Xavfsiz bog'lanish shakllangan bolalar ko'proq ijtimoiy kompetentlik va emotsional barqarorlik namoyish etadilar.

Oilada doimiy mojarolar, zo'ravonlik yoki emotsional sovuqlik bolaning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir qiladi. Bunday oilalarda o'sgan bolalar ko'pincha tengdoshlari bilan munosabat o'rnatishda qiyinchiliklarga duch keladilar, past o'z-o'zini baholash va xavotirlanish darajasi yuqori bo'ladi.

3. Tadqiqot natijalari va tahlil

O'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, bolalarning ijtimoiy moslashuvi va oila muhiti o'rtasida kuchli korrelyatsiya mavjud. Quyidagi 3-jadvalda turli oilaviy muhitda o'sgan bolalarning ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari keltirilgan.

Oila muhiti va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari (foizda)
3-jadval.

Ko'rsatkich	Ijobiy muhit	Neytral muhit	Salbiy muhit
Yuqori ijtimoiy moslashuv	78%	45%	18%
O'rtacha ijtimoiy moslashuv	19%	38%	32%
Past ijtimoiy moslashuv	3%	17%	50%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, ijobiy oilaviy muhitda o'sgan bolalarning 78 foizi yuqori ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlariga ega, salbiy muhitda esa bu ko'rsatkich atigi 18 foizni tashkil etadi. Bu ma'lumotlar oila muhitining bolaning ijtimoiy rivojlanishidagi hal qiluvchi rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

4. Ijobiy oilaviy muhit yaratish bo'yicha tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, bolaning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Birinchidan, demokratik tarbiya uslubini qo'llash zarur. Bola bilan muloqotda uning fikriga hurmat bilan qarash, o'zaro tushunish va ishonchga asoslangan munosabatlar o'rnatish muhim.

Ikkinchidan, oilada emotsional xavfsizlik muhitini yaratish kerak. Bola o'zini sevimli va qabul qilingan his qilishi, ota-onalari tomonidan qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Uchinchidan, bolaning ijtimoiy faolligini rag'batlantirish zarur. Tengdoshlari bilan muloqot qilish, guruh faoliyatlarida ishtirok etish imkoniyatlarini yaratish lozim.

To'rtinchidan, ota-onalar o'z xulq-atvorlari bilan bolaga ijobiy namuna bo'lishlari kerak. Konstruktiv munosabatlar, muammolarni tinch yo'l bilan hal qilish ko'nikmalarini namoyish etish muhim.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin. Oila muhiti bolaning ijtimoiy moslashuviga hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ijobiy oilaviy muhit – demokratik tarbiya uslubini, emotsional ilqlik, o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlash – bolaning ijtimoiy kompetentligini rivojlantiradi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Aksincha, oiladagi salbiy muhit – mojarolar, zo'ravonlik, emotsional sovuqlik – bolaning ijtimoiy moslashuviga jiddiy to'siqlar yaratadi va deviant xulq-atvoriga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ota-onalar o'z farzandlarining ijtimoiy rivojlanishi uchun mas'uliyatli bo'lishlari va ijobiy oilaviy muhit yaratishga harakat qilishlari zarur.

Kelajakda bu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish, turli yoshdagi bolalar va turli ijtimoiy sharoitlarda o'sgan oilalarni qamrab oluvchi keng ko'lamli tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, ota-onaning farzand bilan munosabatida uning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi, fikrini tinglashi, mustaqil qaror qabul qilishiga imkon berishi va zarur hollarda psixologik ko'mak ko'rsatishi ijtimoiy moslashuvning samaradorligini oshiradi. Aksincha, oiladagi doimiy nizolar, befarqlik, haddan tashqari nazorat yoki tarbiyadagi izchillikning yo'qligi farzandning ijtimoiy munosabatlarida turli qiyinchiliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shu sababli farzandning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda ota-onalarning psixologik-pedagogik bilimlarini oshirish, oilada sog'lom ma'naviy-psixologik muhitni shakllantirish hamda farzand bilan konstruktiv muloqotni yo'lga qo'yish muhimdir. Oilaning qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi muhit sifatidagi imkoniyatlaridan samarali foydalanish farzandning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvi va barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Baumrind, D. Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. // Genetic Psychology Monographs. – 1967. – Vol. 75. – P. 43-88.

[2] Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. Journal of Early Adolescence, 11(1), 56-95.

[3] Bowlby, J. (1988). A secure base: Parent-child attachment and healthy human development. Basic Books.

[4] Vygotskiy, L.S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.

[5] Piaget, J. (1954). The construction of reality in the child. Basic Books.

[6] Elkonin, D.B. (1971). K probleme periodizatsii psikhicheskogo razvitiya v detskom vozraste. Voprosy psikhologii, 4,

6-20.

[7] Ainsworth, M.D.S., et al. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Lawrence Erlbaum.

[8] Выготский, Л.С. Психология развития ребёнка. – Москва: Смысл, Эксмо, 2004.

[9] Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975.

[10] Мудрик, А.В. Социальная педагогика. – Москва: Академия, 2009.

[11] Эльконин, Д.Б. Психология игры. – Москва: Владос, 1999.

[12] Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and 13.Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

[13] Bandura, A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977.

[14] Bowlby, J. Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment. – New York: Basic Books, 1969.

